

Csekő Csilla és Bodor Péter¹

***Embodiment* a pszichológiában: a diszkurzív pszichológia olvasata**

Absztrakt: Tanulmányunk a diszkurzív pszichológia különféle *embodiment*-megközelítéseit, illetve az *embodied* szelffel kapcsolatos elméleti megállapításait mutatja be. Az *embodiment* fogalma és használata többértű a diszkurzív pszichológiában: egyes kutatók a makrodiszkurzus szerepét emelik ki, a társadalmi-kulturális diszkurzusra koncentrálnak, mások inkább a mikrodiszkurzusban, az interszjektív egyeztetések, interakciók szintjén találják megragadhatónak az *embodiment*hez kapcsolódó jelenségeket. Az *embodied* tapasztalat, illetve a test ily módon megjelenhet a társadalmi diszkurzus termékeként, lehet a társadalmi diszkurzus vagy a közvetlen interakciók tárgya, de a testi performativitáson keresztül a test aktív cselekvővé válhat a diszkurzusban, továbbá valamely társadalmilag elfogadott és értelmezett jelrendszer anyagi hordozója is lehet. A testiesülés folyamata gyakran az *embodied* identitás, illetve a különböző énaspektusok összefüggésében kerül a kutatások fókuszába.

Kulcsszavak: diszkurzív pszichológia, *embodiment*, makrodiszkurzív, mikrodiszkurzív, én, redukcionizmus

¹ Bodor Pétert a kutatás első időszakában az ELTE Felsőoktatási Intézményi Kiválósági Program (1783- 3/2018/FEKUTSRAT) támogatta.

Bevezetés

Az anyagi valóságként létező emberi test témája, valamint a különböző pszichológiai folyamatokban betöltött helye és szerepe fontos kérdés a pszichológiában és a szociálpszichológiában. Bár összefoglalónkban elsősorban a diszkurzív pszichológia *embodimenthez* kapcsolódó, testiségre vonatkozó megközelítéseire összpontosítunk, megkerülhetetlennek tartjuk, hogy kiindulásként a lelki és a testi közti kapcsolatok pszichológiában fellelhető mintázatainak tágabb horizontján belül rögzítsük a problémák és kutatások azon nyálábját, amelyet az *embodiment*, azaz a testiség terminusa fűz össze.²

A testet evidens módon érintő propriocepcióra és a testképre vonatkozó kutatásokon túl, napjaink pszichológiájában a testi és a lelki elválasztásának és összekapcsolásának két kiemelkedő jelentőségű mintázata azonosítható: a testi folyamatokra redukálás mint magyarázat, valamint a lelki folyamatok testi hatásaival foglalkozó pszichoszomatika.³

A lelki és a testi összekapcsolásának első mintázata a pszichológiai magyarázatok ma talán legnépszerűbb csoportját azonosítja. Ide tartoznak azok a pszichológiai magyarázatok, amelyekben a testi események és folyamatok a lelki jelenségek oksági magyarázataiként jelennek meg. Ez a pszichológiai jelenségszint biológiai redukciója, azon belül pedig a proximális okokkal foglalkozó fiziológiai magyarázat területe (az itt kevésbé releváns evolúciós magyarázatok közismert módon inkább a disztális okokra helyezik a hangsúlyt). E magyarázatokban a magyarázandó pszichés jelenségeket jobbra a magyarázó idegrendszeri folyamatokkal, illetve „markereikkel” (pl. elektromos aktivitással, biokémiai koncentrációval, az agyi mágnesezhetőség változásaival) hozzák kapcsolatba, és ezekre vezetik vissza. Erre példa lehet, amikor a dühöt az agytörzsi dühközpont működésével működtetésével, vagy amikor az ún. „elmebetegségeket” a homo neuritransmittericus (Bodor 2001) jegyében idegi átvivóanyagok szintjével magyarázzák. Ugyancsak ide sorolható, amikor valamely pszichológiai funkciót az agyi képalkotó eljárással végzett vizsgálatban bizonyos agyterület(ek) működésének feleltetnek meg. Ezekben tehát közös egy közismert, bár explicit módon nem túl gyakran megfogalmazott általános szemléleti keret, amelyet nevezhetünk materialista doktrínának, és amely azt képviseli, hogy a testi, azon belül pedig az idegrendszerben zajló folyamatok határozzák meg, determinálják a lelki folyamatokat.

A lelki és a testi összekapcsolásának második mintázata a pszichoszomatika területe. A pszichoszomatika területe természetesen nem mentes a teoretikus érdeklődéstől, ám a biológiai redukciót célzó elméleti irányultságú vizsgálódásokhoz képest sokkal inkább jellemzi a gyakorlati, az alkalmazást célzó érdeklődés. E minta a lelki tartalmak, állapotok, így például a pszichoanalitikus gondolkodásban központi szerepet játszó elfojtás, vagy az orvosi modellben általánosan elfogadott stressz testi változásokban megnyilvánuló hatásait vizsgálja és elemzi. Itt jobbra a nemkívánatos testi változásokat, betegségeket

2 Az angol *embodiment* terminust tanulmányunkban olykor megőrizük, olykor viszont magyar terminusokkal helyettesítjük, így például a testesülés, a testiesülés és hasonló kifejezéseket is használjuk. Eljárásunk részletesebb indokát lásd alább, a Záró megjegyzések címszó alatt.

3 A kérdéskört átható descartesi dualista hagyományt itt hely hiányában nem reflektáljuk részletesebben, csupán annyit jelzünk, hogy álláspontunk szerint a pszichológia számára ez az ontológiai kikutatás episztemológiai bűntetéssel társult, az ontológiai mennyország episztemológiai pokollal párosult.

magyarázó oki tényezőként jelenik meg valamilyen lelkiállapot. Ennek megfelelően pedig az adott pszichés állapot megváltoztatása a kedvezőtlen testi állapot gyógyításának is szükséges feltételeként tételeződik. A releváns alkalmazások köre a szervezet egészét érintheti, a bőrbetegségektől az emésztőrendszerig, és különböző szakértők munkáját orientálja, a holisztikus szemléletű kardiológustól a pszichoönkológusig.⁴

Jóllehet a test és a lélek együttes tárgyalásának fentebbi módozatai nem feleltethetők meg a testesülés, testiesülés, *embodiment* fogalmával azonosítható érdeklődésnek, mivel könnyen összegubancolódhatnak velük, fontosnak tartottuk, hogy röviden megemlítsük őket. Kiindulásként tehát rögzítjük, hogy amikor napjaink pszichológiai elméletei az *embodiment*, a testesülés, testiesülés problémáit tárgyalják, elsődlegesen nem a pszichológiai jelenségek fiziológiai redukciójával foglalkoznak, s nem a lelki és a testi egymásra hatásának pszichoszomatikát érdeklő jelenségeit tanulmányozzák. Mégis mi az, ami pozitívan jellemzi a testiesülés pszichológiai kutatásait?

Az *embodimentet*, a testies tényezőket vizsgáló pszichológiai kutatások, álláspontunk szerint, függetlenül attól, hogy a pszichológia főbb elméleti orientációi közül a pszichoanalízis, a neobehaviorizmus, a kognitív pszichológia vagy a diszkurzív pszichológia alapelveit követik, az ember testies létezésének, illetve az emberi testnek mint anyagi létezőnek konstitutív szerepet tulajdonítanak a pszichés tartalmak, illetve folyamatok létrejöttében, alakulásában. Fontos megszorítás, pontosítás ezen a ponton, s fentebb a lelki fiziológiai redukciójáról, illetve a pszichoszomatikáról írottak itt nyerek el relevanciájukat, hogy a testies létezés, illetve a test az *embodiment*-kutatásokban a laikus, hétköznapi értelemben vett anyagi valóságként létező testet jelenti, nem pedig az emberi testre irányuló tudományos megismerés bármelyik változatát. A testies tényezőket, az *embodiment* problémakörét előtérbe helyező pszichológiai kutatásokban tehát a test az ember önmaga számára tapasztalható, megélhető testeként releváns. A különböző elemzések pedig megoszlanak abban, hogy a testet illetően pontosan mire is irányulnak. Az elemzés tárgya lehet a test egésze, osztatlan teljessége, vagy bármely része, így például az ember orra, hasa, lába. A releváns vizsgálódások foglalkozhatnak továbbá a test valamely tulajdonságával is, így például nagyságával, tömegével, színével, térbeli elhelyezkedésével stb., azaz bármiféle tulajdonsággal, amely az így vagy úgy felfogott lelki folyamatokban a testtől eredően megjelenik, és viszont.

A különböző pszichológiai iskolákhoz kötődő *embodiment*-kutatásokban ennek megfelelően a test, illetve a test valamely tulajdonsága értelmeződik, játszik konstitutív szerepet. Ez jelenik meg a pszichoanalízis felfogása szerinti tudatosban és tudattalanban (Bucci 2002; Rumble 2010; Dosamantes-Beaudry 1997), az észlelést és a cselekvést mentális reprezentáció nélkül, az affordancia fogalmával értelmező ökológiai pszichológiában (Gibson 1977), ez befolyásolja a megismerő folyamatokat és reprezentálódik mentálisan a kognitív elképzelések szerint (Meier, Schnall, Schwarz és Bargh 2012), illetve ez jelenik

4 A pszichoszomatika e rövid jellemzése véleményünk szerint viszonylag jól tükrözi a közgondolkodást és az orvosok jeletős része által vallott nézeteket, ezért annak modális változataként azonosítható. A specialisták pszichoszomatika-felfogása azonban, miként arra kéziratunk kapcsán Csabai Márta okkal rámutatott, árnyaltabb ennél, részben a lelki, mentális folyamatokon túl a magatartás és a társas tényezők sokkal szélesebb körét veszi figyelembe a testies betegségek kialakulásában-elmúlásában, melyre a bio-pszichoszociális modellként szokás hivatkozni, részben pedig holisztikus és interakciós felfogást képvisel, így mások mellett a testi állapotok visszahatására is tekintettel van.

meg a pszichológiáit a társas és társadalmi egyeztetések folyamatában, a mikro- és makroszintű diszkurzusban megragadó diszkurzív pszichológiában (Burr 2015).

Társas orientációjú elméletek

Az akadémiai pszichológia behaviorista vagy kognitív orientációjú, az egyének pszichológiai folyamatait a társadalmi valóságtól leválasztott formában vizsgáló kísérleti s dekontextualizálva általánosító megközelítéseire válaszul, illetve azokkal párhuzamosan, körülbelül az 1980-as évek óta egyre markánsabban jelentkeznek a pszichológiai szociális konstruktivizmus különböző irányzatai (Howarth, Campbell et al. 2013; Bodor 1997a; Bigazzi 2015; Gergen 1997, 2009; McNamee és Gergen 1992; Danzinger 1997; Sarbin 1986). Ezek a megközelítések az egyéni kogníció helyett a megismerési és értelmezési folyamatok interperszonális, dinamikus, kontextuális jellegére helyezik a hangsúlyt (Howarth, Campbell, et al. 2013; Potter és Hepbrun 2008), az individuum helyett a szociális, a társas, a társadalmi szférában helyezik el a pszichológia alapvető egységét (Bodor 1997a, 2002). A pszichológia és szociálpszichológia szociális konstruktivista metaelméleti a társas episztemológia igényével, interpretatív megközelítéssel, metodológiai önreflexióval igyekeznek megalkotni azt az elméleti keretet, amelybe aztán az *embodiment* fogalma beépül.

A test és a testesült tapasztalatok kutatásának több hagyománya jelenik meg ezekben az irányzatokban, s egyik fontos törekvésük, hogy ezen előzmények – például az *embodied* kogníció és az *embodimenthez* kapcsolódó metaforaértelmezés – kritikájával vagy termékeny újragondolásával, illetve az időközben szélesebb körben is hatást gyakorló fenomenológiai testértelmezések integrálásával próbálják saját kutatói pozíciójukat kialakítani (Wiggins 2014; O'Connor 2017; Burr 2015; Hepburn és Wiggins 2005). Mindeközben az *embodimentet* saját elméleti keretükhöz, fogalomkészletükhöz, praxisukhoz illesztik, illetve a kutatói gyakorlat is formálja az *embodiment*-fogalom tartalmát. Így válik például a szociális reprezentáció elméletében a test szociális reprezentációjának kutatása az egyes szám első személyű testi tapasztalatok és a társasan megosztott tudás közötti interakció *embodied* folyamatának vizsgálatává (O'Connor 2017), a diszkurzív pszichológiában pedig a dialogikus, nyelvi, vagy éppen nem nyelvi interakciók keretében nyeri el értelmét.

Embodiment a diszkurzív pszichológiában

A diszkurzív pszichológia korai témái közé olyan, a dominánsan kognitív pszichológiában, illetve szociálpszichológiában vizsgált pszichológiai jelenségek tartoznak, mint az emlékezet vagy az érzelem, illetve az attitűdök és az attribúció, melyek működését jelentősen újraértelmezik (Burr és Dick 2017; Burr 2015; Harré és Gillett 1994; Harré 1997 [1994]; Edwards 1997; Edwards és Potter 1992; Potter és Wetherell 1987; Bodor 1997b, 2004a, 2004b, 2008, 2014). E témák közé sorolhatjuk a testi vonatkozású, illetve az *embodiment*-kutatásokat is, amelyek egyes, a diszkurzív pszichológiát kritikával illető megközelítések szerint extradiszkurzívnek, a diszkurzusban nem elemezhetőnek minősülnek (Burr 1999;

Potter és Hepburn 2008). A diszkurzív kutatók számára azonban a test diszkurzivitása nem kérdéses. Az *embodiment*-kutatások problematikája inkább a diszkurzus kereteinek meghatározására, a test diszkurzív praxisban való megragadására és elemzésére, valamint a test és identitás viszonyára összpontosul.

Viv Burr a szociális konstruktivizmusról írt összefoglaló könyvének már az első, 1995-ös kiadásában részletesen elemzi a test problematikáját a szociális konstruktivista, illetve a diszkurzív pszichológiai kutatásban. Írásában az *embodiment* két megközelítést vázolja: az egyiket makroszociális konstruktivista, a másikat a mikroszociális konstruktivista megközelítésnek nevezi (Burr 2015). Makroszociális konstruktivista nézőpontból a test a diszkurzus társadalmi szintjéhez kapcsolódik, ahhoz a szinthez, amely a lokális kultúra eszközeivel konstruálja a testet és a testjelentéseket, tehát ebben az értelemben a test a diszkurzus(ok) „terméke” (Burr 2015). Burr tehát a makroszociális kifejezést a foucault-i diszkurzus értelmében használja, amely a testet biopolitikainak tételezi. A diszkurzust makroszociálisként értelmező keretben számos kutatás születik, különös tekintettel a társadalmi nem, a betegség, illetve a test normalizált és normától eltérő konstrukcióját előtérbe helyezve (Ussher 1997; Norman 2011). Magyarul Csabai Márta és Erős Ferenc test és identitás viszonyát körüljáró munkájában (Csabai és Erős 2000), Csabai későbbi munkáiban (Csabai 2015), valamint Borgos Anna a testtel kapcsolatos diszkurzusokat tárgyaló tanulmányaiban (Borgos 2002a, 2002b) jelenik meg ez az értelmezési keret.

A mikroszociális megközelítés a diszkurzusként értelmezett köznapi interakciók elemzésének területe, ahol az interakciós rend Goffman ihlette vizsgálatát, a diszkurzusanalízis bizonyos válfajait, illetve a párbeszédelemzést (*conversation analysis*) találhatjuk. Burr olvasatában a mikroszociális konstruktivista kutatók nem önmagukban érdeklődnek az *embodied* tapasztalatok iránt, hanem amennyiben a diszkurzív térben, a konkrét interakcióban jelennek meg, leginkább oly módon, hogy a testi tapasztalat beszédtemává, retorikailag megformált elbeszéléssé, illetve diszkurzív beszámoló forrásává válik (Burr 2015).

További fontos, a diszkurzív *embodiment*-kutatásokon átívelő kérdés a test, illetve testiesült tapasztalat és a nyelv kapcsolata. Ahogy láttuk, ennek egyik esete a testi tapasztalat, így az érzelem, a fájdalom retorikai megformálása, illetve annak elemzése (Edwards 1997; Bodor 1997a, 2004a, 2004b). E kutatások jelentős hozadéka, hogy rámutatnak a vonatkozó, mindaddig szubjektívnek hitt pszichológiai tényezők normativitására és diszkurzusban megmutató performativitására. Egy másik kirajzolódó kutatási irány arra keres választ, hogyan egyeztethetők össze a megtestesült tapasztalatok és a nyelvi konstrukciók (Cresswell 2012). Eszerint, ahogyan a nyelv szociális konstrukció, az *embodiment*-tapasztalatok is azok, amelyek a korai gondozó-csecsemő interakcióból származnak (Cresswell és Smith 2012). Ez a megközelítés nem nyelvi szimbolikus jelrendszerként vonja be a testet és gesztusait, performativitását a kutatásba. Ide kapcsolhatók Bruner korábbi kutatásai (Bruner 1983), aki a preverbális gesztusok diszkurzusát vizsgálta, s az adok-kapok játékban a beszélőváltás, a másik tekintetének követésében a közös referencia alapjait vélte kimutatni.

Kérdés ugyanakkor, hogy a makro- és mikrodiszkurzív aspektus elválasztható-e, elemzhető-e az *embodied* tapasztalat, a makrodiszkurzív értelmezés mellőzésével, és viszont, illetve hogy milyen kutatások jöhetnek létre a két perspektíva elkülönülő és milyenek együttes alkalmazásukkal (Burr 2015).

A retorikailag elbeszéltestek kutatása mellett tehát az interakciókban megnyilatkozó testi valóság, a beszélő testek szimbolikus jelenléte, vagy éppen a beszédaktus-elméletből ismert illokúciós aktusokkal analóg cselekvéses értéke, performativitása is a mikrodiszkurzív kutatások tárgyává válik. Az elemzés itt arra a folyamatra irányul, hogyan involválódik a test a testi tapasztalat anyagi hordozójaként az interakciókba, hogyan alakítja az interakciót a fizikai test explicit előtérbe kerülése vagy helyezése (Heath 2002, 2004, 2013 [2004]); Hepburn 2004).

Hasonló irányból közelít a diszkurzív pszichológia egy másik képviselője, az *embodied* identitást és a testiesült ént (szelfet) kutatásai középpontjába helyező Sally Wiggins, aki szerint a diszkurzív pszichológia célja, hogy a diszkurzusban lévő testek (*bodies in discourse*), vagyis a testről való beszéd diszkurzív elemzése helyett a diszkurzív testek (*discursive bodies*) kerüljenek a kutatás fókuszába. Wiggins olvasatában a diszkurzív pszichológia érdeklődésének egyrészt arra kell irányulnia, hogyan alakítják a diszkurzív gyakorlatok a test sajátosságait, funkcióit és határait, legfőképpen pedig arra, hogyan és mikor konstruálódik az általa flexibilisnek és dinamikusnak tekintett *embodied* én és identitás az interakciók során, történjenek akár családi otthonokban, interjúhelyzetekben vagy egy orvoscsoporthoz megbeszélésén (Wiggins 2014; Wiggins és Cromdal 2020).

Wiggins és Burr egyaránt az identitás és szubjektivitás összefüggésében, az *embodied*, testi én diszkurzív megragadásának igényével tárgyalja az *embodimentet* (Burr és Dick 2017; Wiggins 2014; Wiggins és Cromdal 2020). *Embodiment*-fogalmuk fenomenológiai irányultságú, Burr értelmezésében a diszkurzív pszichológia célja a test-lélek dualizmus meghaladása, a személynek mint testiesült, biológiai, pszichoszociális-nyelvi entitásnak megragadása (Burr és Dick 2017).

Nagyon hasonlóan közelíti meg a diszkurzív pszichológia témáit és irányultságát Rom Harré, az irányzat egyik meghatározó képviselője, akit azonban nem az *embodiment* elméleti problematikája vagy konstrukciós folyamata foglalkoztat, hanem az egyszerre testi, azaz *embodied*, szociális és nyelvi én pszichológiájának megalkotása (Harré és Gillett 1994; Harré 1997 [1994]). Alapvető elképzelése, hogy a szubjektum voltaképpen az emberi interakciókban létrejövő aktivitások során formálódó ének összessége (Brockmeier 2019). Megközelítésében az *embodied* én csupán egyike a személy négy aspektusának, a személy egyedi, énazonos, folyamatos, változatlan megnyilvánulása, mely a narratív, a szociális és a szociális reprezentációkat hordozó énaspektussal együtt alkotja a személyiség egészét. Bár nem hierarchizálja ezeket a szelfaspektusokat, láthatóan az énazonos, folytonos, kevésbé változó *embodied* ént tételezi a személy legstabilabb részének, míg a narratíván konstruált autobiografikus szelf-, a diszkurzus folyamatában konstituálódó, személyes minőséget hordozó szociális/társas szelf- és a szociális reprezentációk tartalmát megjelenítő negyedik szelfaspektus kontextuálisan, időben és tartalmában is inkább változó (Harré és Moghaddan 2015). Harré számára tehát az *embodiment* nem önmagában, hanem az én és az én pozicionálása viszonylatában válik a kutatás tárgyává (Davies és Harré 1990).

Záró megjegyzések

Tanulmányunkban elsőként a lelki és a testi pszichológiai értelmezésének két főbb változatát mutattuk be, a fiziológiai redukció magyarázati mintáját és a pszichoszomatika értelmezési keretét. Ezt követően elkülönítettük tőlük a pszichológiai *embodiment*-kutatások területét, és rögzítettük mibenlétét. Miután röviden megemlítettük, hogy a különféle pszichológiai iskolák a pszichoanalízistől a kognitív pszichológiáig mind foglalkoznak az *embodiment* témájával, rátértünk a diszkurzív pszichológiai *embodiment*-kutatások rövid bemutatására. Ennek során bemutattuk a diszkurzív pszichológia néhány releváns *embodiment*-megközelítését a makrodiszkurzív és a mikrodiszkurzív aspektusokon keresztül, illetve vázoltuk a mikrodiszkurzív interakciók gyakorlatában tetten érhető *embodiment*-megnyilvánulások nyelvi-retorikai, szimbolikus, performatív értelmezésének lehetőségeit, kitérve az *embodied* identitás eltérő értelmezéseire is.

Befejezésül teszünk néhány terminológiai, egyszerre indexikus és metanyelvi megjegyzést az épp itt és most zajló társadalomtudományos diszkurzus egyik központi szereplőjéről, az *embodiment*-terminus magyar nyelvű használatáról. Álláspontunk szerint egy-egy idegen terminus reflektálatlan átvétele jelentős kockázattal jár. Nem a magyar nyelv megóvándó „tisztasága” miatt, ami metaforikus jellemzőként félrevezetően dologiasítja a nyelvet, hanem azért, mert egy-egy idegen nyelvből kölcsönzött terminus, így esetünkben az *embodiment* reflektálatlan használatával a diszkurzus és résztvevői nem kívánatos helyzetbe kerülhetnek. Amikor egy terminust átveszünk, a forrásnyelvben meglévő konnotációk nem korlátozzák többé az adott szó használatát. Ugyanakkor a célnyelvben könnyen és viszonylag korlátozatlanul felruházható jelentéssel, mint afféle projektív felület működhet tehát. Ráadásul a célnyelv közösségében idegen szóként már önmagában is tekintéllyel ruhazza fel használóját – olykor tekintélyt követel neki. Mindez szerencsétlen módon az adott terminus egyszerre homályos és tekintélyt parancsoló használatában öszszegződhet, egyfajta misztifikációt eredményezhet, és paradox módon a dialogikusnak tűnő hangot monologikusként működteti, amit kívánatosnak tartunk elkerülni. Megítélésünk szerint erre az *arousal* és a *self* bizonyos használatai lehetnek példák magyar nyelvű pszichológiai szövegekben. A fentebb jelzett szemantikai és pragmatikai kockázatokat ezért saját gyakorlatunkban úgy próbáljuk, próbáltuk meg csökkenteni, hogy az *embodiment* és *embodied* angol szavak mellett és velük keverve néhány magyar megfelelőt is használunk, így például a test, a testies, a testiesülés és a megtestesülés szavakat.

Hivatkozott irodalom

- Bigazzi Sára (2015): Tudás és kontextus: a szociális reprezentáció elmélete. In *A nevelésszociológia alapjai*. Varga Aranka (szerk.). Pécs: PTE BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, Wlislócki Henrik Szakkollégium, 49–78.
- Bodor Péter (1997a): Az éteren túl: A megismerés társas konstruktivista felfogása. *Replika* (26): 105–120.

- Bodor Péter (1997b): Bevezetés: A lélek mint diskurzus. *Replika* (25): 135–140.
- Bodor, Péter (2001): Essay Review: More than Meets the Ear. *British Journal of Psychology* 92(2), 403–409. DOI: <https://doi.org/10.1348/000712601162266>
- Bodor Péter (2002): Konstruktivizmus a pszichológiában. *BUKSZ* 14(1): 67–74.
- Bodor Péter (2004a): Az érzelmi fejlődés diszkurzív megközelítése: az érzés (*feel*). In *Az emberi megismerés kibontakozása. Társas kogníció, emlékezet, nyelv*. Györi Miklós (szerk.). Budapest: Gondolat, 17–40.
- Bodor Péter (2004b): *On Emotions: a Developmental Social Constructionist Account*. Budapest: L'Harmattan.
- Bodor Péter (2006): Metaforák, diszkurzus és pszichológia. *Replika* (54–55): 219–239.
- Bodor Péter (2008): Az érzelem konstrukciója. Fogalmi megfontolások. In *Megismerés, reprezentáció, értelmezés*. Erős Ferenc (szerk.). Pécs: PTE BTK Pszichológia Intézet és Romológia Tanszék, 23–43.
- Bodor Péter (2014): Az érzelmek társas konstruktivista értelmezése és az érzelmek aktív versus passzív paradoxona. In *Szenvedély, szerelem, narrációk. Filozófiai és pszichológiai tanulmányok*. Boros Gábor és Pólya Tibor (szerk.). Budapest: ELTE Eötvös, 41–60.
- Borgos Anna (2002a): Naív testelméletek. A testtel kapcsolatos népszerű diskurzusok alakulása és jellemzői. In *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Csabai Márta és Erős Ferenc (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 21–45.
- Borgos Anna (2002b): „Testkép-képek”. Áttekintés a fogalom filozófiai és pszichológiai értelmezéséről. In *Test-beszédek. Köznapi és tudományos diskurzusok a testről*. Csabai Márta és Erős Ferenc (szerk.). Budapest: Új Mandátum, 46–60.
- Brockmeier, Jens (2019): What Is It to Be a Human Being. Rom Harré on Self and Identity. In *The Second Cognitive Revolution. A Tribute to Rom Harré*. Bo Allesøe Christensen (szerk.). Switzerland: Springer, 43–49. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-26680-6_5
- Bruner, Jerome (1983): *Child's Talk. Learning to Use Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Bucci, Wilma (2002): The Referential Process, Consciousness, and the Sense of Self. *Psychoanalytic Inquiry* 22(5): 766–793. DOI: <https://doi.org/10.1080/07351692209349017>
- Burr, Viv (2015): *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, Viv és Penny Dick (2017): Social Constructionism. In *The Palgrave Handbook of Critical Social Psychology*. Brendan Gough (szerk.). London: Palgrave Macmillan, 59–80.
- Burr, Vivien (1999): The Extra-Discursive in Social Constructionism. In *Social Constructionist Psychology. A Critical Analysis of Theory and Practice*. David J. Nightingale és John Cromby (szerk.). Buckingham: Open University Press, 113–126.
- Cresswell, James (2012): Including Social Discourses and Experience in Research on Refugees, Race, and Ethnicity. *Discourse & Society* 23(5): 553–575. DOI: <https://doi.org/10.1177/0957926512455885>
- Cresswell, James és Lacey Smith (2012): Embodying Discourse Analysis. Lessons Learned about Epistemic and Ontological Psychology. *Discourse & Society* (23): 619–625. DOI: <https://doi.org/10.1177/0957926512455880>
- Csabai Márta (2015): A test képzőművészeti és tudományos reprezentációinak szerepe az identitás-konstrukciókban. In *Emlékezés, identitás, diszkurzus*. Bodor Péter (szerk.). Budapest: L'Harmattan, 91–108.
- Csabai Márta és Erős Ferenc (2000): *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*. Budapest: Jászöveg Műhely.
- Danzinger, Kurt (1997): The Varieties of Social Construction. *Theory & Psychology* 7(3): 399–416. DOI: <https://doi.org/10.1177/0959354397073006>
- Davies, Brownly és Rom Harré (1990): Positioning. The Discursive Production of Selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20(1): 43–63. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1990.tb00174.x>
- Dosamantes-Beaudry, Irma (1997): Somatic Experience in Psychoanalysis. *Psychoanalytic Psychology* 14(4): 517–530. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0079738>
- Edwards, Derek (1997): *Discourse and Cognition*. London: SAGE. DOI: <https://doi.org/10.4135/9781446221785>
- Edwards, Derek és Jonatan Potter (1992): Discursive Psychology. In *How to Analyse Talk in Institutional Settings. A Casebook of Methods*. Alec McHoul és Mark Rapley (szerk.). London: Continuum International, 12–24.
- Gergen, Kenneth J. (1997): The Place of the Psyche in a Constructed World. *Theory & Psychology* 7(6): 723–746. DOI: <https://doi.org/10.1177/0959354397076001>
- Gergen, Kenneth J. (2009): *Relational Being*. New York: Oxford University Press.
- Gibson, James J. (1977): The Theory of Affordances. In *Perceiving, Acting, and Knowing: Toward an Ecological Psychology*. Robert E Shaw és John Bransford (szerk.). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 67–82.
- Harré, Rom (1997 [1994]): Érzelem és emlékezet: a második kognitív forradalom. *Replika* (25): 141–152.
- Harré, Rom és Fathali Moghaddan (2015): Positioning Theory and Social Representations. In *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Gordon Sammut, Eleni Andreouli, George Gaskell és Jaan Valsiner (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 224–233. DOI: <https://doi.org/10.1017/cbo9781107323650.019>

- Harré, Rom és Grant Gillett (1994): *The Discursive Mind*. London: SAGE. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781452243788>
- Heath, Christian (2002): Demonstrative Suffering: The Gestural (Re)embodiment of Symptoms. *Journal of Communication* 52(3): 597–616. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2002.tb02564.x>
- Heath, Christian (2004): Analysing Face-to-Face Interaction. Video, the Visual and the Material. In *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. David Silverman (szerk.). London: SAGE, 226–282.
- Heath, Christian (2013 [2004]): Szemtől-szembeni interakcióban zajló tevékenységek elemzése videó használatával. In *Szavak, képek, jelentés. Kvalitatív kutatási olvasókönyv*. Bodor Péter (szerk.). Budapest: L'Harmattan, 276–296.
- Hepburn, Alexa (2004): Crying: Notes on Description, Transcription, and Interaction. *Research on Language & Social Interaction* 37(3): 251–290. DOI: https://doi.org/10.1207/s15327973rlsi3703_1
- Hepburn, Alexa és Sally Wiggins (2005): Developments in Discursive Psychology. *Discourse & Society* 16(5): 595–601. DOI: <https://doi.org/10.1177/0957926505054937>
- Howarth, Caroline, Catherine Campbell, Flora Cornish, Bradley Franks, Lucia Garcia-Lorenzo, Alex Gillespie, Ilka Gleibs, Isabelle Goncalves-Portelinha, Sandra Jovchelovitch, Saadi Lahlou, Jenevieve Mannell, Tom Reader és Chris Tennant (2013): Insights from Societal Psychology. The Contextual Politics of Change. *Journal of Social and Political Psychology* 1(1): 364–384. DOI: <https://doi.org/10.5964/jspp.v1i1.64>
- McNamee, Sheila és Kenneth J. Gergen (1992): *Therapy as Social Construction (Inquiries in Social Construction series)*. London: SAGE.
- Meier, Brian P., Simone Schnall, Norbert Schwarz és John A. Bargh (2012): Embodiment in Social Psychology. *Topics in Cognitive Science* 4(4): 705–716. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1756-8765.2012.01212.x>
- Norman, Moss E. (2011): Embodying the Double-Bind of Masculinity. Young Men and Discourses of Normalcy, Health, Heterosexuality, and Individualism. *Men and Masculinities* 14(4): 430–449. DOI: <https://doi.org/10.1177/1097184x11409360>
- O'Connor, Cliodhna (2017): Embodiment and the Construction of Social Knowledge. Towards an Integration of Embodiment and Social Representations Theory. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 47(1): 2–24. DOI: <https://doi.org/10.1111/jtsb.12110>
- Potter, Jonathan és Alexa Hepburn (2008): Discursive Constructionism. In *Handbook of Constructionist Research*. Jaber F. Gubrium és James A. Holstein (szerk.). New York: Guildford, 275–293.
- Potter, Jonathan és Margaret Wetherell (1987): *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London: SAGE.
- Rumble, Ben (2010): The Body as Hypothesis and as Question. Towards a Concept of Therapist Embodiment. *Body, Movement and Dance in Psychotherapy* 5(2): 129–140. DOI: <https://doi.org/10.1080/17432979.2010.494852>
- Sarbin, Theodore R. (1986): *Narrative Psychology. The Storied Nature of Human Conduct*. London: Praeger Press.
- Ussher, Jane (1997): *Body Talk: The Material and Discursive Regulation of Sexuality, Madness and Reproduction*. London: Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203135327>
- Wiggins, Sally (2014): On the Accountability of Changing Bodies. Using Discursive Psychology to Examine Embodied Identities in Different Research Settings. *Qualitative Psychology* 1(2): 144–162. DOI: <https://doi.org/10.1037/qup0000012>
- Wiggins, Sally és Karin O. Cromdal (2020): *Discursive Psychology and Embodiment*. London: Palgrave Macmillan. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-53709-8>

Bodor Péter

Szociálpszichológus, ELTE TTK, Szociológia Intézet, Szociológia Tanszék (Budapest)

Csekő Csilla

PhD hallgató, PTE BTK, Pszichológia Doktori Iskola, Szociálpszichológia Program (Pécs)

